

Geliş Tarihi:

11.04.2023

Kabul Tarihi:

19.12.2023

Yayımlanma Tarihi:

30.12.2023

Kaynakça Gösterimi: Karayağız, O. & Arslan, İ., K., (2023). Doğu bloğu ülkelerinin AB'ye üyeliğinin ticaret hacmi ve makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(48), 1005-1024. doi:10.46928/iticusbe.1281260

DOĞU BLOĞU ÜLKELERİNİN AB'YE ÜYELİĞİNİN TİCARET HACMI VE MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Araştırma

Osman Karayağız

Sorumlu Yazar (Correspondence)

İstanbul Ticaret Üniversitesi

osmankarayagiz@gmail.com

İsmet Kahraman Arslan

İstanbul Ticaret Üniversitesi

karslan@ticaret.edu.tr

Osman Karayağız, İstanbul Ticaret Üniversitesi doktora öğrencisi. Özel sektörde Türkiye'nin tekstil sektörünün öncü sanayii kuruluşlarında; uluslararası ticaret, satış pazarlama üzerine 25 yılı geçmiş tecrübesiyle yönetici olarak halen çalışmaktadır.

İsmet Kahraman Arslan, İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde İşletme Fakültesi Uluslararası Ticaret anabilim dalında Profesördür. Pazarlama, ithalat-ihracat, stratejik pazarlama ve marka yönetimi, girişimcilik ve yenilik yönetimi alanlarında çalışmaları olan aktif akademisyendir.

DOĞU BLOĞU ÜLKELERİNİN AB'YE ÜYELİĞİNİN TİCARET HACMİ VE MAKRO EKONOMİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Osman Karayağız
osmankarayagiz@gmail.com
İ.Kahraman Arslan
karslan@ticaret.edu.tr

Özet

Amaç: AB bölgesel entegrasyonunun, başlangıcından günümüze gelişiminde önemli bir karar olan genişleme ve Kıta Avrupa'sının bütünleşme hamleleri; 1980'lerde başlayan neo-liberal politikalar ve küreselleşme tesirleri ile birleşerek AB üzerinde etkili olmuştur. Doğu Bloğu'nun çöküşü ile birlik genişleme sürecine geçerek hem politik, hem de ekonomik yönden dünya piyasasında ve politik-siyasal yönden devletler arasında paydaş olmak arzusunu diri tutmuştur. Çalışmanın amacı, 1990 sonrasında Doğu Bloğu'nun yıkılması ile birliğe dahil olan yeni üye ülkelerin ticaret hacimleri ve makro ekonomik verileri üzerindeki etkilerinin analiz edilmesidir.

Yöntem: Çalışmanın modelleme kısmında ve araştırmaya konu verilerinin tedarikinde Dünya Bankası'nın 1990-2021 yılları arasındaki AB, Dünya ve AB'ye 2000 yılı sonrasında üye olan ülkelere ilişkin makro ekonomik veriler üzerinden ekonometrik modelleme yapılmak sureti ile ilerlenmiştir. Bağımsız değişken olarak ticaret hacmi ve bağımlı değişkenler olarak ise; enflasyon, yabancı yatırımlar, vergi, tarife oranı, işsizlik ve kişi başı GSYİH üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular: Sonuç olarak Doğu Bloğu ülkelerinin AB üyeliği ile hem ticaret hacimlerinin hem de genel anlamda makro ekonomik verilerinin pozitif yönde evrildiği, birliğin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri ortaya konulmuştur. Yeni üyelerin, birliğin ticaret saptırıcı etkilerinden lehlerine olacak şekilde fayda sağlayarak makro ekonomik göstergelerini, birlik öncesine göre toparlamış ve yukarı çekmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Özgünlük: Literatürde Doğu Bloğu ülkelerinin AB üyeliği konusunda çok sayıda çalışma olup, bu çalışmanın diğerlerinden farkı makro ekonomik verilerin panel veri olarak ve ticaret hacmi üzerinden değerlendirilmesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: AB, Bölgesel Entegrasyon, Birlik Genişlemesinin Makro Etkileri

JEL Sınıflandırması: O11, F15, B22

EXAMINING THE EFFECTS OF EASTERN BLOC COUNTRIES' EU MEMBERSHIP ON TRADE VOLUME AND MACRO ECONOMIC VARIABLES

Abstract

Purpose: Enlargement and Continental European integration moves, which are an important decision in the development of EU regional integration from the beginning to the present; Combined with the neo-liberal policies and globalization effects that started in the 1980s, it had an impact on the EU. With the collapse of the Eastern Bloc, the union started the process of enlargement and kept its desire to be a stakeholder in the world market both politically and economically and between states in terms of politics and politics. The aim of the study is to analyze the effects on the trade volumes and macroeconomic data of the new member countries that joined the union after the collapse of the Eastern Bloc after 1990.

Method: In the modeling part of the study and in the supply of the data subject to the research, econometric modeling was carried out on the macroeconomic data of the World Bank between 1990-2021 on the EU, the World and the countries that became members of the EU after 2000. Trade volume as independent variables and as dependent variables; Evaluation was made on inflation, foreign investments, tax, tariff rate, unemployment and GDP per capita.

Findings: As a result, with the EU membership of the Eastern Bloc countries, both the trade volumes and the macroeconomic data in general have evolved positively, and the trade creation and trade diversion effects of the union have been revealed. It has been observed that the new members, benefiting from the trade diversion effects of the union, have recovered and increased their macroeconomic indicators compared to the pre-union.

Originality: There are many studies in the literature on the EU membership of Eastern Bloc countries, and the difference of this study is that it evaluates macroeconomic data as panel data and on trade volume.

Key words: *EU, Regional Integration, Union Enlargement's Macro Impacts*

JEL Classification: O11, F15, B22

GİRİŞ

Modern çağın başlangıç noktası kabul edilen Reform ve Rönesans sonrası Avrupa'dan yola çıkarak iktisat tarihine baktığımızda, evvela “Merchant” yani tüccar, denizci kelimesinden türemiş olan merkantilizm etkisi ile dünya coğrafyasını dönüştüren, sömürgecilik ile bunu sistematikleştiren ve akabinde siyasal birlik, ordu ve din olgularını kontrol altına alarak sırasıyla Avrupa'da ve Uzak Doğu-Afrika-Amerika kıtaları aksında birbirine devreden şekilde 1600'lü yıllar ile başlayan Hollanda, İngiltere ve nihayet 19 yüzyıl sonları itibariyle Almanya, Rusya ve ABD ile keskinleşen kapitalizmin her devletin diğerlerine üstün olması, ekonomi politik de hegemon güç olma merakını gütmesi sonucu II. Dünya Savaşı ile şekillenen küresel coğrafya ve devletler sosyo ekonomik, ekonomi politik ve sosyo-politik kurumlar, sistemler ve bunlardan birini veya birkaçını merkeze alan yapılar açığa çıkmıştır.

İlk ve Ortaçağ dönemlerinden hareketle bakıldığında; Roma İmparatorluğu üzerinden Avrupa, Ortadoğu ve Akdeniz coğrafyasında hegemon ve tek güç ile yönetilmiş Avrupa, ortaçağda hristiyanlık-din-ticaret-siyaset ilişkisi üzerinden şekillenmiştir. Yeni çağ ile birlikte reform ve rönesans ile ortaçağ alışkanlıkları olan aristokrat, burjuva ve derebeyi sınıfları arasında tarıma dayalı iktisadi kabulün hakim olduğu düşünce yerini coğrafi keşifler ile sömürgelerden gelen değerli maden, eşyalara bırakmış ve toplum dönüşmeye ve ticaret erbabı Merchant sınıfı oluşmaya başlamıştır. Tanilli (2018) tarafından ortaya konulan eserde; ticaret, yük taşımacılığındaki büyüyen gemi boyutları ve taşıma kapasiteleri ile deniz aşırı bölgelerden artarak devam etmiştir. Kuzey Avrupa'da Hollanda, Roma'nın hegemonyasına girmemiş olmanın ve yüzyıllardır süregelen Hans Birliği'nin taşımacılık ve denizcilikte getirdiği tecrübe ile deniz aşırı ticareti ve merkantilizmi zirveye çıkarmış, ilk modern ekonomi doğmuştur. Vries ve Woude (1997) tarafından yapılan değerlendirmede, aynı dönemde siyasal birliği sağlayan İngiltere Krallığı Hollanda'nın bu ticari başarısına gözünü dikmiş ve 17. yüzyıl itibariyle ticarete hegemon güç olma yolunda ilerlemiş ve sanayi devrimi ile kapitalizme geçerek gücünü global manada perçinlemiştir. Smith'in (1776) incelemesinde ortaya koyduğu üzere; İngiltere, Hollanda'dan sonra ilk modern bankacılık ve finansın global anlamda merkezi olmuştur. Tanilli'nin (2017) çalışmasında ise; parasal hegemon olunmadan, hegemon gücün devamlılığının mümkün olmadığını gördüğünü, buna önlem olarak İngiliz Milletler Birliği ve altın para sisteminin kurgulandığını ve düzene koyulduğunu belirtmiştir. Çin'deki karışıklık, ABD iç savaşı, Hint-Pasifik bölgesindeki ayaklanma ve savaşlar bütçesini zora sokarak, bu ilk küreselleşme denemesi boşa çıkmış ve neticede büyük Britanya çözülme sürecine girmiştir. Aynı dönemde, Almanya'da ise birçok devletçik Gümrük Birliği ile bir araya gelerek sanayileşmede çok hızlı ve dinamik bir dönem geçirmiş ve Kıta Avrupa'sında sanayi devriminin etkilerini yakalamıştır.

Paylaşım ve hegemon güç olma yolunda oluşan kamplar Birinci Dünya harbi ve akabinde ortaya çıkan ulus devletlerin (Amerika merkezli uluslararası ticaretin yıkımına sebep olan 1929 buhranı neticesinde kuvvetlenen ulusçuluk fikri) fakirleşmesi ve bunun neticesi olarak sosyo ekonomik

patlama, ulus devletlerin Birinci Dünya harbinden kalan hesapları gündeme taşıması ve hegemon güç olma arzusu ikinci dünya harbine neden olmuştur.

Kurtoğlu'nun (2017) eserinde incelediği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD; İngiltere krallığının 1850-1900'ler döneminde küresel ölçekte deneyimlediği, ancak muvaffak olamadığı siyasal, parasal/ekonomik, askeri/teknolojik egemen olma pozisyonunu ve bunun tüm altyapısal kurumlarını dünyaya kabul ettirerek yeni hegemon, kapitalist odak olmuştur.

World Data Bank (2022) raporuna göre aynı dönemde Avrupa'da, İkinci Dünya Harbi sonrası Kömür ve Çelik Topluluğu ile yeniden Avrupa'nın dünya sisteminde ticari ekonomik yönden pay sahibi olması noktasındaki ilk ciddi atılım gerçekleşmiş, devamında 1990'lardaki haliyle Avrupa Topluluğu ve sonrasında Avrupa Birliği oluşumu gerçekleşmiştir. Dünya GSMH'nin yaklaşık % 20'si böylece AB'de toplanmış ve Kıta Avrupası genişleme ile arzu edilen hedefe doğru ilerlemiştir. Doğu bloğunun yıkılması, coğrafi olarak yarım kalan Avrupa'yı bütünleşme noktasında daha da heveslendirmiş ve eski Roma Cermen İmparatorluğu döneminin yeniden inşa edilebileceği fikrini kamçulamıştır. Avrupa Birliği'nin 1990'lar itibariyle ekonomik yönden GSMH, büyüme ve teknoloji yoğun katma değerli ürün üretimi açısından mühim bir noktada olduğu da görülmektedir. 1980'ler sonrası hızlanan iletişim, teknolojik alandaki hızlı gelişim, taşımacılıktan üretim şekillerindeki değişime kadar birçok klasik yaklaşımın ötesinde dönüşümlere; uluslararası ticarete devlet üstü ekonomik finansal güç haline gelen ve yeni birer oyuncu olan uluslararası artan sayıda şirket gözümüze çarpmaktadır. Ağırlıklı olarak ABD ve Avrupa Birliği menşeli firmalar (finans, hizmet, teknoloji yoğun ürünlerde global sektörün büyük oyuncularını) düşük maliyet ve ölçek ekonomisi faydalarından dolayı üretimlerini hızla uzak doğuya çevirmiştir.

1980'lerin sonu itibariyle doğu bloğunun yıkılması, Avrupa Birliği'nde genişlemenin (ucuz işgücü, yeni pazarlar- tüketim yoğunluğu açısından) önünü açmıştır. 1990'larla doğuya doğru açılım ve genişleme kapsamında; Avrupa Birliği yalnızca ekonomik entegrasyon ile yetinmeyip, adalet, insan hakları, demokrasi gibi modern gelişmişlik düzeyi ölçeğinde devletler üstü bir birliktelik hedeflemiştir.

Bu çalışma AB'ye sonradan katılan Doğu Bloğu ülkelerinin makro ekonomik verileri üzerinden yapılmıştır. Öncelikle entegrasyon üzerine akademik literatüre değinilmiş ve akabinde ekonometrik olarak 1990 sonrası AB'ye katılan Doğu Bloğu ülkelerinin birliğe girmelerinin etkileri ortaya konulmuştur.

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Akademik Literatüre Bakış

Literatürde, Entegrasyon üzerine; global piyasalarda tam rekabet ve tam serbest ticaretin olması ve bunun neticesinde dünya refahının olabilecek en üst seviyeye çıkması birinci en iyi teoridir. Bu durum reel piyasa şartlarında; hükümetlerin müdahaleleri (siyasal, ekonomik, vb.), özel monopoller,

üretimin dışsallık faktörü, tarife içi ve dışı engeller gibi sebeplerle ancak teorik çerçevede kalacağı ve uygulamada olamayacağı kaçınılmaz olduğundan; “ikinci en iyi teori”, mevcut piyasa engellerini dengelemeye yönelik ve olabilecek maksimum refah ve faydayı hedefleyen model olarak ortaya konulmuştur. Seyidoğlu'nun (2017) ortaya koyduğu akademik eserde, ikinci en iyi teorisinin bu hedefini gerçekleştirmeye en uygun yaklaşımı Gümrük Birliği teorisinin karşıladığını, eğer birlik üyesi ülkeler bunu daha ileriye taşıyabilirlerse; ortak pazar, parasal birlik ve yeni iktisadi entegrasyona kadar ilerleyebilecek bir süreci tetikleyebileceği belirtilmiştir.

İkinci en iyi teoriye göre Gümrük Birliği yoluyla üyeler kendi aralarındaki tarifeyi kaldırmakta, ticareti serbestleştirmekte ve ancak dışa karşı ortak tarife uygulamasına gitmektedirler. Lancaster ve Lipsey'in (1956-1957) ikinci en iyi teorisine (Gümrük Birliği) hem destek, hem eleştiri getiren Berglas (1979): olumlu neticelerine değinmekle birlikte; teoride çok fazla vakanın açığa çıkması olasılığını barındırmasından ötürü çeşitli problemlere sebep olabileceğini belirtmiştir. Lipsey (1960) yaptığı bir başka çalışmada ise gümrük birliğinin hem üretim, hem de tüketim noktasındaki etkilerini ülkeler arası ve ürünler arası ikame şekline çevirerek; ülkeler arası ikameyi ticaret yaratıcı ve ticaret saptıran etkilerle, ürünler arası ikameyi ise göreceli fiyat hareketleri ile ilişkilendirmiştir. Böylece Viner (1950) ile başlayan, sırası ile Meade (1956), Lipsey ve Lancaster'ın ikinci en iyi teoriye dönüştürdüğü Gümrük Birliği üzerinden entegrasyonları incelemeleri; dünyadaki bölgesel entegrasyon çabalarına katkı ve teşvik edici yönde olmuştur.

Gehrels (1956), Lipsey ile aynı dönemde yaptığı çalışmada, Viner'in aksine üretim etkilerini göz ardı ederek; gümrük birliklerinin tüketim ile kaynak kullanımı üzerine etkilerini incelemiştir. Buna göre toplumsal kayıtsızlık eğrileri üzerinden bakarak tüketim etkisinin üretim etkisini aştığı durumlarda ortaya çıkan ticaret saptırıcı etkisi sonucunda üye ülkede refah ve genel manada da dünya refahı üzerinde pozitif sonuçları olabileceğini belirtmiştir.

Meade (1956), Viner'in tüketimi sabit varsayarak, üretime dayalı model üzerinden yaptığı çalışmaya ilave yorumlar eklemiştir. Hosny (2013) yapmış olduğu çalışmada; Meade'nin, Viner'in modelinde fiyata göre esnek olmayan talep ve tam esnek arz durumunun dikkate alındığını belirterek, talebin fiyat esnekliğinin dikkate alınması durumunda entegrasyonun ticaret saptırıcı etkisi yerine, ticaret hacmini arttırıcı etkisi olacağı yönünde fikir beyan etmiştir.

Cooper ve Massell (1965) ise Gümrük Birliği neticesinde önceki duruma göre erişilebilir refah seviyesinin çok daha fazla/ yüksek olacağını belirtmiş, refahın maksimizasyonundaki kısıtı Gümrük Birliği çapındaki toplam kısıt olarak ele almıştır. Önergelerinde buna ilave olarak, dış ticaret hadleri ve ölçek ekonomileri etkisini hariç tutarak, tek yanlı tarife indiriminin gümrük birliğinden daha etkin bir politika olduğu görüşünü beyan etmişlerdir.

Kemp ve Wan (1976) tarafından Gümrük Birliği üzerine yapılan çalışmada, ülkelerin bir araya gelerek kurduğu birliğin, ortak gümrük tarifesinde gerekli ayarlamaları yapmak suretiyle ve de ülkelerin kendi aralarındaki telafi edici ödemelerin realize edilmesi şartı ile; birlik haricindeki

ülkelerin refahında herhangi bir azalma olmaksızın, birliğe üye ülkelerin refah düzeyini arttırıcı yönde etki göstereceğini bildirmişlerdir. Bunun yanı sıra, Gümrük Birliği vesilesi ile üye ülkelerin refah seviyelerinde artış ve iyileşme olacağından yola çıkarak, birliğin tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişletilerek tüm ülkelerde serbest ticaretin geçerli olmasının sağlanabileceğini belirtmişlerdir.

Schiff ve Winters (2003) ise yaptıkları çalışmada Kemp-Wan teoreminin, uluslararası ticarete konu olan tüm mallara ilişkin ortak gümrük tarifesi hesaplanarak uygulanmasının ve birlik içi telafi edici ödemelerin tam anlamıyla gerçekleşmesinin neredeyse imkansız olduğu üzerinden eleştirmişlerdir.

El Agraa (2007) çalışmasında, gümrük birliğinin ölçek ekonomilerinden net refah sağlaması durumunda, kazancın üyeler arasındaki paylaşımına ve hangi üyeler de üretimin gerçekleşeceğinin önemi üzerinde durmuştur. Gümrük birliği ve dış ticaret hadleri ilişkisine bakıldığında, Viner (1950) ve Mundell (1964) genel manada birlik ülkelerinin birlik dışında kalan ülkelere göre, bir bütün noktasından değerlendirildiğinde dış ticaret hadleri iyileşmektedir fikrini ortaya koymuştur. Ayrıca Mundell'e göre birlik içine bakıldığında; bir ülkenin dış ticaret haddi iyileşirken, diğerininin kötüleşebilir.

Lloyd ve Maclaren (2004) ise Mundell'in gelir etkisini göz ardı etmesine dikkat çekerek, birlik dışı ülkeler açısından da değerlendirmeye gitmiş ve gelir etkisinin olumsuz fiyat etkisini dengeleyerek, birlik dışı ülkelerde de dış ticaret hadlerindeki iyileşmeye sebep olabileceğini vurgulamıştır. El-Agraa tarafından (1983) yapılan bir diğer çalışmada ise, geleneksel bölgesel entegrasyonlar teorisinin endüstriler arası dış ticaret üzerine yoğunlaştığını ancak artan sanayileşme ve bölgesel entegrasyonların endüstri içi dış ticaretin de artmasına vesile olduğunu göstermiştir. Greenaway (1989) ise bölgesel entegrasyonlar ile üye ülkeler arası ticaretin serbestleşmesi ve genişlemesi neticesinde endüstri içi dış ticaretin yükselebileceğini, entegre olan ülkelerin faktör donatımı ve gelir düzeylerinin birbirlerine yakın seviyede olması durumunda ticari faaliyetlerin yoğunlaşarak endüstri içi ticaretin artış göstereceğini, genişlemiş ve rekabete açık piyasa odaklı üretimin ölçek ekonomisi etkisi sonucu maliyetlerde düşüş yolu ile endüstri içi uzmanlaşma-yoğunlaşma etkisi ortaya çıkarabileceğini ve entegrasyon ile büyümüş pazar ortamının yabancı yatırımları daha çok cezbedeceğini belirtmiştir. Krugmann ve Obstfeld (2003) yaptıkları çalışmada; bölgesel entegrasyon ile endüstri içi dış ticaretin, global ticaretten karşılaştırmalı üstünlükler geleneksel bakış açısına göre elde edilebilecek gelirlerin çok daha üstünde ek getirileri olduğunu ve birlik içi ülkelerde endüstri için uzmanlaşmanın daha kolay, hızlı ve etkin şekilde gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir.

Ekonomik entegrasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, bilgi- etkin modelleme ile mal ve bilgi akışının izlenmesi üzerinden inceleyen Rivera-Batiz ve Romer (1993), iki taraflı ekonomik entegrasyonların, tarafların büyümesine olumlu yönde etki ettiği ve uzun vadede büyüme üzerinde etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur.

AB Bölgesel entegrasyonu üzerine Maudos, Pastore ve Seranno'nun (1999) yaptığı incelemede; birliğin entegrasyon süreci ve etkinliğini değerlendirmek için parametrik olmayan sınır tekniği

Malmquist üretkenlik endeksi üzerinden çalışma yapmıştır. 1965-1990 dönemine ilişkin Avrupa entegrasyonu süreci ve bu dönemdeki genişlemenin tüm üyeler için fayda sağladığı sonucunun yanı sıra, yeni genişleme hareketlerinin büyüme kazanmasına vesile olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gelişmiş ülkelerin finansal piyasaları üzerinde ekonomik entegrasyon etkisini inceleyen Volosovych (2011), temel bileşen analizi yöntemi ile ekonomik entegrasyonlara üye ülkelerin finansal açıdan entegre olduklarını belirtmektedir.

Genişleme sürecinde AB üyesi olan Doğu Almanya ile Batı Almanya Federal Devletleri'nin 1991-2011 yılları arasında ekonomik entegrasyon neticesinde nasıl etkilendiği üzerine çalışma yapmış olan Zuiddam (2016), ülkedeki çıktı ve üretim faktörleri üzerinden regresyon analizi kullanarak, üretim kaynağı yönünden daha zengin olan Doğu Almanya'nın çıktı seviyelerinin düşük olduğu ve 2008 finansal krizinin de etkisiyle Almanya'nın ekonomik entegrasyonunun olumsuz yönde etkilendiğini belirlemiştir.

AB'nin Genişlemesi ve Eski Doğu Bloğu Ülkelerinin Birliğe Dahil Olması

İkinci Dünya Harbi sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden olan Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Romanya, Baltık bölgesi, Balkanlar, Beyaz Rusya ve Ukrayna toprakları savaşın hüküm sürdüğü cepheler olmaları hasebi ile alt ve üst yapısını, değerli insan gücünü kaybetmiş ve dolayısıyla ekonomileri çökmüş vaziyetteydi. Birinci Dünya Harbi esnasında Bolşevik Devrimi neticesi, Rusya İmparatorluğu Sovyet Sosyalist Rejimi'ne dönüşmüş bir yapı ile yönetilmekteydi. II. Dünya Harbi sonrasında ise 1949 yılında Sovyet Sosyalist Rejim anlayışının hükümran olduğu Orta ve Doğu Avrupa'da, Moskova merkezli COMECON "Karşılıklı ekonomik yardımlaşma konseyi" ihdas olunmuştur. Bu toplulukta Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan üye olarak bulunmaktadır. COMECON, ABD'nin II. Dünya Harbi sonrası çökmüş vaziyetteki Batı Avrupa devletlerine Marshall yardımıyla ayağa kaldırma ve ekonomilerinin canlandırma projesine karşılık; SSCB tarafından askeri ve siyasi koşulların iteklemesinin de tesiriyle kurulmuş olan bir topluluktur (Karadeniz, 2020).

Karşılıklı üye ülkeler arası ticareti kolaylaştırmak, bilimsel ve teknik işbirliği ile sanayilerini güçlendirmek, sanayileşmeyi arttırmak, kalkınmanın tüm üyelerde gerçekleştirilmesi düşüncesini merkeze alan bir yapı olarak kurgulanmıştır. Gerçekten de üye ülkelerde Sovyet Rusya'nın öncülüğünde sanayileşmede ve bilim teknik alanında geniş çaplı ilerleme kaydedilmişse de; birliğin ilerleyen dönemlerinde Sovyet Rusya, birlikteki diğer sosyalist ülkelerin ekonomilerinin kendisine entegre olarak güdümüne girmesi noktasında baskın ve belirleyici olmuştur.

1980'ler ile tüm dünyaya yayılan neo-liberal politikaların etkisi Orta ve Doğu Avrupa'da da hissedilmeye başlanmıştır. Topluluğun kurucusu ve hakim yöneticisi konumundaki SSCB'nin içinde olduğu veya desteklediği çevre bölgelerinde (Kore, Vietnam, Afganistan, vb.) süregelen çatışma ve savaş durumunun Sovyet ekonomisi üzerindeki zayıflatıcı etkisi artmıştır. 1985'te SSCB'nin başına

geçen M. Gorbaçov'un demokratikleşme ve liberalleşme noktasındaki politikalarının sonuçları olmuştur. Topluluk üyesi ülkelerin Birlik içi ticareti merkeze alan ticaret politikaları; dış dünya ile olan ticaretlerini yalnızca ülkelerinde üretilmeyen malların tedariği olarak görmelerine neden olmuş, bunun neticesi olarak da topluluk üyesi ülkelerde kurulmuş sanayiler; rekabet ortamı olmayışı, piyasa ekonomisine açık ve entegre olunmaması gibi nedenlerle gelişip büyümemiştir. Tüm bu nedenlerle ve SSCB'nin yıkılmasıyla, 1991'de Topluluk feshedilerek dağılmıştır.

COMECON'un dağılması ve doğu bloğunun çökmesi ile bağımsızlığını kazanan ülkeler açık piyasa ekonomisine dahil olabilmiş, ekonomik gelişmeleri hızlanmış ve makro ekonomik verileri pozitif evrilmiştir. Ülkelerdeki atıl- eski tip sanayilerin, kamusal yapıların özelleşmesi, piyasa ekonomisine geçişle yabancı sermaye girişi, artan yatırımlar sonucunda; 1980'lerde batılı ülkelere olan Birlik ihracat oranı % 27-28'lerden, 2000'li yıllarda %65-66 ihracat oranına yükselmiştir (World Data Bank, 2022). Ayrıca, eski Doğu Bloğu ülkelerinde eğitilmiş genç nüfus ve ucuz iş gücünün bolluğu batılı yatırımcıların iştahını kabartmıştır. Tüm bu süreç, AB'nin ekonomik gelişimini büyüyerek sürdürmek, Kıta Avrupası'nı birleştirmek maksadı ile; yeni pazar tedariği, ucuz eğitilmiş iş gücünden faydalanmak, güvenlik gibi sebeplerle Orta ve Doğu Avrupa'daki eski Doğu Bloğu ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılımları noktasında yeşil ışık yakmasına vesile olmuştur.

1994-1997 yılları arasında AB'ye üyelik müracaatında bulunan Letonya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Estonya, Litvanya, Çekya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya; sırası ile 2004 ile 2007 yılları arasında AB'ye katılmıştır. Son olarak 2013 yılı itibarı ile ise Hırvatistan'da birliğe üye olmuştur.

YÖNTEM

Ekonometrik Model ve Araştırma Sonuçları

Çalışmada öncelikle birliğe 5. genişleme ile katılan eski doğu bloğu ülkeleri ele alınmıştır. Bunlar sırası ile; Çekya, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Malta, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan'dır. Bu ülkelerin incelenen verileri; bağımlı değişken olarak "Ticaret Hacmi" ve bağımsız değişkenler olarak ise; "Enflasyon, Net direkt yabancı yatırım, Vergi, Tarife, İşsizlik oranı, Kişi başına milli gelir ve son olarak Dummy değişkeni (Birliğe üye olma durumu:1, olmama durumu:0)"dır. Panel veri seti üzerinden ülkelere ait tüm veriler yıllık bazda ve 1990-2021 tarihleri arası olarak incelememize konu edinmiştir.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin birim kök içerip içermedikleri irdelenerek incelenmiştir. Buradan hareketle de, hangi tür birim kök testlerinin kullanılacağına karar vermek maksadıyla yatay kesit bağımlılığı durumu incelenmiş ve ($p < 0.000$) olduğu için yatay kesit bağımlılığının varlığına kanaat getirilmiştir. Böyle bir durum sebebi ile de ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan Peseran CADF testi ile incelemeye devam edilerek ilerlenmiştir. Test sonuçları incelendiğinde tarife oranları ve kişi başına milli gelir değişkeni hariç, tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğuna karar verilmiştir. Tarife oranları ve kişi başına milli gelir değişkeni birinci dereceden farklı alınarak kullanılmıştır.

Tablo 1. Peseran CADF testi

	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	P-değeri
TH	-2.223	-2.140	-2.250	-2.450	-1.683	0.046
INF	-2.712	-2.140	-2.250	-2.450	-3.503	0.000
FDI	-2.499	-2.140	-2.250	-2.450	-2.711	0.003
TAX	-2.681	-2.140	-2.250	-2.450	-3.386	0.000
TRF	-1.157	-2.140	-2.250	-2.450	2.278	0.989
Δ TRF	-2.875	-2.140	-2.250	-2.450	-4.106	0.000
UNP	-2.900	-2.140	-2.250	-2.450	-4.201	0.000
GDPp	-1.618	-2.140	-2.250	-2.450	0.565	0.714
Δ GDPp	-3.057	-2.140	-2.250	-2.450	-4.784	0.000

Çalışmada ülkelerin birlik üyeliklerinin dış ticaret hacmine etkisini incelemek amacıyla panel veri analizi modeli kullanılmıştır. Panel veri analizi modelleri sabit ve tesadüfi etkiler olarak ayrı ayrı ele alınmış ve bu modellerden hangisinin tahmin sonuçlarının kullanılması gerektiğine hausman testi ile karar verilmiştir. Daha sonra uygun modelde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası eşzamanlı korelasyon incelemesi yapılmıştır. Bu tür durumlar parametre varyanslarının ve dolayısıyla standart hataların, t ve F istatistiklerinin, R2'nin ve güven aralıklarının geçerliliğini etkilemektedir. Dolayısıyla standart hatalarının düzeltilmesi için dirençli tahminciler kullanılması gerekmektedir. Modelde belirlenen bu sonuçlara göre, modeldeki parametreler arasında değişen varyans ve otokorelasyon olduğu belirlenmekte bu nedenle de dirençli tahmin modellerinden olan Driscoll ve Kraay Tahmincisi ile model tekrar çalıştırılmıştır. Bu tahminci yatay kesit ortalamalarında seriler için Newey-West türü düzeltme yapmaktadır. Böylece düzeltilmiş standart hata tahminleri, yatay kesit boyuttan bağımsız olarak kovaryans matris tahmincilerinin tutarlılığını garanti etmektedir. Driscoll-Kraay tahmincisi ise sabit ve tesadüfi etkiler modellerinin her ikisi için de kullanılabilir. Çalışmada öncelikle tesadüfi etkiler modeli oluşturulmuştur. Aşağıdaki tabloda yer alan sonuçlar incelendiğindeki-kare testine göre model ve t testine göre değişkenlerin %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Tesadüfi Etkiler Modeli

Bağımlı Değişken	TH			
	Katsayı	Standart Hata	z	P> z
Bağımsız Değişkenler				
FDI_t	-0.3830	0.0499	-7.6800	0.0000
TAX_t	-0.0184	0.0021	-8.6600	0.0000
ΔTRF_{t-1}	0.0579	0.0277	2.0900	0.0370
$UNEMP_t$	-0.0127	0.0031	-4.1200	0.0000
$\Delta perGDP_{t-1}$	-0.000019	0.000007	-2.8200	0.0050
Dummy	0.2959	0.0250	11.8500	0.0000
c	1.4950	0.0956	15.6400	0.0000

chi2	554.45	0.000		
r2_w	0.6613			
r2_b	0.0562			
r2_o	0.1977			

Tabloda ticaret hacmi için sabit etkiler modeli verilmiştir. Modele ilişkin F istatistik değeri %95 güven düzeyinde olması hasebi ile modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Modelde yer alan tüm değişkenler %5 istatistiksel hata payı ile anlamlıdır.

Tablo 3. Sabit Etkiler Modeli

Bağımlı Değişken	TH			
	Katsayı	Standart Hata	z	P> z
Bağımsız Değişkenler				
FDI_t	-0.3592	0.0481	-7.4600	0.0000
TAX_t	-0.0200	0.0021	-9.7000	0.0000
ΔTRF_{t-1}	0.0593	0.0266	2.2300	0.0270
$UNEMP_t$	-0.0125	0.0030	-4.1900	0.0000
$\Delta perGDP_{t-1}$	-0.00002	0.00001	-2.93000	0.00400
Dummy	0.2911	0.0240	12.1100	0.0000
c	1.5305	0.0594	25.7700	0.0000
F	100.08	0.000		
r2_w	0.6624			
r2_b	0.0090			
r2_o	0.1601			

Çalışmada oluşturulan tesadüfi etkiler ve sabit etkiler modelleri arasında uygun modelin seçilebilmesi için Hausman testi uygulanmıştır. Hausman testinde temel hipotez tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğunu, alternatif hipotez sabit etkiler modelinin geçerli olduğunu ifade etmektedir. Tesadüfi etkiler ve sabit etkiler modelleri arasından Hausman testine göre H0 hipotezi ret edilerek sabit etkiler modelinin uygun olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 4. Hausman Testi Sonuçları

Hausman Test istatistiği (chi2)	Kuyruk olasılığı
20.39	0.0024

Sabit etkiler modelinde değişen varyans Değiştirilmiş Wald testi ile incelenmiştir. Değiştirilmiş Wald testinin temel hipotezi birimlere göre değişen varyans olmadığı şeklindedir. Wald testi istatistiği N serbeslik derecesinde X2 dağılımına uymaktadır. Wald testi sonuçları incelendiğinde H0 hipotezi kabul edilmekte, yani birimlere göre değişen varyans olmadığı belirlenmektedir. Otokorelasyon incelemesi için kullanılan Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson ve Baltagi Wu

test sonuçları 2'den küçük olduğu için sabit etkiler modelinin otokorelasyon içerdiği anlaşılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının incelendiği Friedman Testi sonuçlarına göre H0 hipotezi reddedilerek birimler arasında korelasyon olduğuna hükmedilmektedir. Ayrıca bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağımlılığının olup olmadığı VIF testi ile incelenmiş VIF değerleri 5'den küçük olduğu için modelde çoklu doğrusal bağımlılık olmadığına karar verilmiştir.

Tablo 5. Model Spesifikasyon Testleri

	Test İstatistiği	Kuyruk olasılığı
Değişen Varyans Testi		
Değiştirilmiş Wald Testi	18.34	0.1452
Otokorelasyon Testi		
Değiştirilmiş Bhargava,Franzini,Narendranathan Durbin-Watson	0.65687343	
Baltagi-Wu LBI	0.76061559	
Yatay Kesit Bağımlılığı		
Friedman Testi	71.724	0.000
Çoklu Doğrusal Bağımlılık		
	VIF	1/VIF
FDI_t	1.5	0.66646
TAX_t	1.49	0.671054
DUMMY	1.39	0.717141
ΔTRF_{t-1}	1.22	0.820339
$UNEMP_t$	1.19	0.840618
$\Delta perGDP_{t-1}$	1.06	0.944365
Ortalama VIF	1.31	

Tablo 6. Driscoll ve Kraay Dirençli Hatalar Modeli

Bağımlı Değişken	TH			
	Katsayı	Driscoll ve Kraay Dirençli Standart Hatalar	z	P> z
FDI_t	-0.3592	0.0575	-6.2500	0.0000
TAX_t	-0.0200	0.0034	-5.9500	0.0000
ΔTRF_{t-1}	0.0593	0.0327	1.8100	0.0820
$UNEMP_t$	-0.0125	0.004223	-2.95	0.007
$\Delta perGDP_{t-1}$	-0.00002	0.00001	-2.16000	0.04100
Dummy	0.2911	0.0445	6.5400	0.0000
c	1.5305	0.0773	19.8100	0.0000
F	113.02	0.000	R2	0.6624

Sabit etkiler modelinin içerdiği otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak Driscoll ve Kraay Dirençli Hatalar Tahmincisi ile model yeniden tahmin edilmiştir. Modelde yer alan bağımsız değişkenler %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde anlamlı olmakla beraber modelin F istatistiği

incelendiğinde tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni aynı anda açıklamakta anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre aşağıdaki neticeler ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Modelde yer alan bağımsız değişkenlerden TRF ve birliğe dahil olunan dönemler dış ticaret hacmini pozitif yönde etkilerken FDI, TAX, UNEMP, GDPp negatif etkilemektedir.

Tüm değişkenlerin etkisi sabitken tarife oranlarının bir dönem gecikmesindeki bir birimlik değişim 0.0593 dış ticaret hacmini artırırken, yabancı yatırımlarındaki bir birimlik değişim 0.3595 oranında dış ticaret hacmini azaltmaktadır. Ayrıca, işsizlik oranındaki bir birimlik değişim, 0,0125 oranında dış ticaret hacmini azaltmakta; kişi başına GSYİH'daki bir birimlik değişim ise 0.00002 oranında ve vergilerdeki (TAX) bir birimlik değişim 0,0200 oranında; dış ticaret hacmini negatif yönde etkilemektedir. Özetle bakıldığında ise; Birliğe üyelik durumunun, ülkelerin dış ticaret hacmini arttırmakta olduğu uygulanan model üzerinden gözlemlenmiştir.

Tablo 7. AB'ye Katılan Doğu Bloğu Ülkeleri Birliğe Giriş Tarihi - 2021 Arası GSYİH'daki Artış Oranları, AB Geneli ve Dünya ile Kıyası

BİRLİĞE GİRİŞ TARİHİ İLE 2021 YILI ARASINDAKİ GSYİH'DAKİ ARTIŞ ORANLARI

ÜLKE 2004	GSYİH ORTALAMASI milyon USD (1990-2003)	GSYİH ORTALAMASI milyon USD (2004-2021)	GSYİH'DAKİ ORTALAMADAKİ DEĞİŞİM (KAÇ KATINA GELMİŞ) (2004-2021)/ (1990-2003)
ÇEKYA	59.123,00	208.246,00	2,52
ESTONYA	6.118,00	23.965,00	2,92
LETONYA	7.849,00	28.699,00	2,66
LİTVANYA	11.709,00	43.693,00	2,73
MACARİSTAN	49.908,00	139.042,00	1,79
MALTA	3.698,00	10.828,00	1,93
POLONYA	145.661,00	488.552,00	2,35
SLOVAKYA	25.945,00	92.418,00	2,56
SLOVENYA	22.530,00	48.318,00	1,14
9 ÜLKE TOPLAMI AB'NİN % KAÇI	4,30%	7,40%	0,72
AB	7.686.130,00	14.676.214,00	0,91
DÜNYA	30.421.701,00	71.616.371,00	1,35

ÜLKE 2007	GSYİH ORTALAMASI milyon USD (1990-2006)	GSYİH ORTALAMASI milyon USD (2007-2021)	GSYİH'DAKİ ORTALAMADAKİ DEĞİŞİM (KAÇ KATINA GELMİŞ) (2007-2021)/ (1990-2006)
BULGARİSTAN	14.192,00	53.912,00	2,80
ROMANYA	37.048,00	188.491,00	4,09
2 ÜLKE TOPLAMI AB'NİN % KAÇI	0,60%	1,60%	1,67
AB	8.449.983,00	15.208.531,00	0,80
DÜNYA	33.505.418,00	76.360.425,00	1,28

ÜLKE 2013	GSYİH ORTALAMASI milyon USD (1990-2013)	GSYİH ORTALAMASI milyon USD (2014-2021)	GSYİH'DAKİ ORTALAMADAKİ DEĞİŞİM (KAÇ KATINA GELMİŞ) (2014-2021)/ (1990-2013)
HIRVATİSTAN	25.246,00	57.923,00	1,29
AB'NİN % KAÇI	0,24%	0,38%	0,56
AB	10.404.184,00	15.259.658,00	0,47
DÜNYA	43.601.485,00	83.570.355,00	0,92

Kaynak: World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.
<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Tablo 7'de, 2004 yılında AB'ye dahil olan ülkelerin GSYİH incelendiğinde; 1990-2003, birliğe dahil olmadan evvel ve 2004-2021 birliğe dahil olduktan sonra, GSYİH'deki ortalama büyüme kıyaslandığında; birliğin ilk döneme göre %91 büyüdüğü gözlenmiştir. Aynı süreçte, birinci grup ülkelere bakıldığında ise; en düşüğü Slovenya olmak üzere %114 ve en yükseği Estonya olmak üzere %292 büyüme kaydettiği gözlemlenmiştir. Dikkati çeken genel olarak birliğe 2004 itibarı ile dahil olan ülkelerde, büyümedeki değişim, birliğe girmeden önceki periyota göre AB'deki büyüme değişimine kıyasla, AB'nin minimum %26 ve maksimum %152 oranında daha üstünde bir oranda gerçekleşmiştir. 2007 yılı itibarı ile AB'ye girmiş olan Bulgaristan ve Romanya'nın GSYİH'daki değişime bakıldığında da, 1990-2006 birliğe girmeden önceki periyottaki GSYİH ortalaması, 2007-

2021 döneminde (birliğe dahil olduktan sonraki evre) %280 ile %409 oranında artışla; aynı dönemde AB'nin GYİH'daki ortalamadaki artış oranı olan %80'nin kat kat üzerinde seyretmiştir. Hakeza, 2014 yılında AB'ye üye olan Hırvatistan ise; 2014-2021 arasında AB ortalama %47 büyümüş iken, %129'luk ortalama büyüme kaydetmiştir.

2004 yılında AB'ye katılan ilk 9 ülke; 2004-2021 yılları arasında AB GSYİH'daki paylarını %72'lik artışla, %4,3'den %7,4'e yükseltmiş; 2007 yılında dahil olan iki ülke Bulgaristan ve Romanya ise birliğe dahil olduktan sonra paylarını %167'lik artışla, %0,6'dan %1,6'ya; 2014 yılında üye olan Hırvatistan ise %56'lık artışla %0,24'ten %0,38'e yükseltmiştir. Buradan da görüleceği üzere birliğe dahil olunan yıldan sonraki geçen zaman süresince; dahil olan ülkelerin refah seviyeleri, birlikte olan ülkelerin seviyesine doğru yükselmektedir. Tüm bu veriler; ekonomik entegrasyonun ticaret yaratıcı ve birliğe dahil olmanın büyüme üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir.

Tablo 8'de, Makro verilerden ithalat-ihracat rakamları incelendiğinde ise; AB'nin 1990-2003 ile 2004-2021 periyotları arasındaki ithalat ortalamalarındaki değişim %174 artmış, aynı dönemlerde ihracat ise %179 artmıştır. Birliğe 2004 yılında üye olan ülkelerde ise aynı periyotlardaki ortalama ithalat ve ihracat ortalamalarındaki değişim sırası ile ithalatta %225 artış ile %512 artış arasında değişmekte iken; ihracatta ise %248 ile %578 arasında artış ile kendini göstermiştir. Bu oranlar sonradan üye ülkelerin, birliğin sağladığı ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkileri ithalat-ihracat rakamlarında lehlerine yönlendirebildiklerini göstermektedir.

2004'te üye olan ülkelerin birliğe dahil olmadan evvelki toplam ithalatlarının, AB'nin 1990-2003 periyodundaki ortalama toplam ithalatına oranı; %6 seviyesinden, birliğe dahil oldukları durumda %80'lik artışla %10,9 seviyelerine çıkarken; ihracat oranları ise birliğe dahil olmadan evvelki (1990-2003 yılları arası) ortalamaları, AB toplam ihracatının ortalamasına kıyasla %5,3'lerden, birliğe dahil oldukları 2004-2021 döneminde %100'e yakın artışla %10,6 seviyelerine çıkmıştır. Aynı şekilde birliğe 2007'de üye olan ülkelere de bakıldığında birliğe girmeden evvelki (1990-2006) durumlarına kıyasla, AB'ye girdikten sonra (2007-2021); ithalatlarının AB ortalamasındaki payı %90 artmış iken, AB ihracatı ortalamasındaki payları %110 artmıştır. Birliğe 2013'te dahil olan Hırvatistan ise, en genç üye olması hasebi ile birlikten beklenen faydanın henüz tam da olgunlaşmadığı evrede olup, ithalat ve ihracatta; 1990-2013 ve 2014-2021 ortalamalarına göre AB ile hemen hemen aynı seviyeyi yakalamıştır.

Genel anlamda bakıldığında 2004 sonrası birliğe dahil olan üyelerin, ithalat ve ihracatlarının 2004-2021 arası periyotta; hem AB, hem de dünya ortalamalarının çok üstünde olması, birliğin yeni üyelerin ithalat ve ihracat seviyelerinin çok hızlı ve katlanarak yükselmesini getirmiştir.

Tablo 8. AB'ne Katılan Doğu Bloğu Ülkeleri Birliğe Giriş Tarihi - 2021 Arası İthalat- İhracat'larındaki Değişim Oranları, AB Geneli ve Dünya ile Kıyası

BİRLİĞE GİRİŞ TARİHİ VE 2021 YILLARI ARASINDAKİ İTHALAT-İHRACAT ARTIŞ ORANLARI

ÜLKE (BİRLİĞE KATILDIĞI YIL 2004)	İTHALAT ORTALAMASI milyon USD (1990-2003)	İTHALAT ORTALAMASI milyon USD (2004-2021)	İHRACAT ORTALAMASI milyon USD (1990-2003)	İHRACAT ORTALAMASI milyon USD (2004-2021)	İTHALAT ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2004-2021)/ (1990-2003)	İHRACAT ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2004-2021)/ (1990-2003)	İTHALAT ORANINDAKİ DEĞİŞİM (2004 ile 2021)	İHRACAT ORANINDAKİ DEĞİŞİM (2004 ile 2021)
ÇEKYA	29.996,00	139.226,00	28.397,00	148.826,00	3,64	4,24	288%	298%
MACARİSTAN	24.466,00	107.293,00	23.558,00	112.248,00	3,39	3,76	218%	232%
LİTVANYA	5.220,00	30.379,00	4.440,00	30.100,00	4,82	5,78	393%	475%
LETONYA	2.815,00	17.238,00	2.383,00	15.723,00	5,12	5,60	342%	462%
MALTA	3.169,00	14.235,00	2.909,00	14.972,00	3,49	4,15	328%	345%
POLONYA	41.111,00	226.472,00	37.028,00	231.066,00	4,51	5,24	400%	468%
SLOVAKYA	13.457,00	78.688,00	12.415,00	79.143,00	4,85	5,37	258%	272%
SLOVENYA	10.215,00	33.209,00	10.143,00	35.267,00	2,25	2,48	241%	265%
ESTONYA	3.293,00	17.591,00	2.943,00	17.814,00	4,34	5,05	347%	393%
9 ÜLKENİN AB'DEKİ PAYI	6,04%	10,96%	5,35%	10,58%	0,81	0,98		
AB	2.213.148,00	6.061.471,00	2.322.918,00	6.477.889,00	1,74	1,79	207%	212%
DÜNYA	6.408.826,00	20.084.554,00	6.474.970,00	20.626.796,00	2,13	2,19	240%	245%

ÜLKE (BİRLİĞE KATILDIĞI YIL 2007)	İTHALAT ORTALAMASI milyon USD (1990-2006)	İTHALAT ORTALAMASI milyon USD (2007-2021)	İHRACAT ORTALAMASI milyon USD (1990-2006)	İHRACAT ORTALAMASI milyon USD (2007-2021)	İTHALAT ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2007-2021)/ (1990-2006)	İHRACAT ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2007-2021)/ (1990-2006)	İTHALAT ORANINDAKİ DEĞİŞİM (2006 ile 2021)	İHRACAT ORANINDAKİ DEĞİŞİM (2006 ile 2021)
BULGARİSTAN	9.335,00	36.381,00	8.126,00	35.357,00	2,90	3,35	191%	252%
ROMANYA	16.630,00	86.213,00	12.862,00	76.136,00	4,18	4,92	291%	383%
2 ÜLKENİN AB'DEKİ PAYI	1,00%	1,91%	0,77%	1,62%	0,91	1,10		
AB	2.588.657,00	6.405.559,00	2.712.332,00	6.867.547,00	1,47	1,53	165%	173%
DÜNYA	7.556.279,00	21.519.253,00	7.653.378,00	22.121.634,00	1,85	1,89	185%	188%

2,531971381

ÜLKE (BİRLİĞE KATILDIĞI YIL 2013)	İTHALAT ORTALAMASI milyon USD (1990-2013)	İTHALAT ORTALAMASI milyon USD (2014-2021)	İHRACAT ORTALAMASI milyon USD (1990-2013)	İHRACAT ORTALAMASI milyon USD (2014-2021)	İTHALAT ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2014-2021)/ (1990-2013)	İHRACAT ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2014-2021)/ (1990-2013)	İTHALAT ORANINDAKİ DEĞİŞİM (2013 ile 2021)	İHRACAT ORANINDAKİ DEĞİŞİM (2013 ile 2021)
HIRVATİSTAN	16.864,00	28.361,00	14.525,00	27.764,00	0,68	0,91	147%	151%
ÜLKENİN AB'DEKİ PAYI	0,47%	0,42%	0,39%	0,38%	-0,10	-0,02		
AB	3.590.749,00	6.739.070,00	3.762.682,00	7.352.310,00	0,88	0,95	126%	126%
DÜNYA	11.082.757,00	23.157.423,00	11.314.394,00	23.798.308,00	1,09	1,10	118%	119%

Kaynak : World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Doğrudan net yabancı yatırımlardaki 1990-2021 yılları arası verilere (Tablo 9) bakıldığında ise; 1990-2003 yılları arasında, 2004 yılı itibarı ile birliğe giren 9 ülkenin toplamda, AB'deki direkt net yabancı yatırım ortalamasına kıyasla, %16'ya denk gelen oranda payı varken; 2004'te birliğe girdikten sonraki dönemde (2004-2021) bu pay iki katına çıkarak %32'ye yükselmiştir. Aynı dönemlerde, (1990-2003) ve (2004-2021), AB'deki direkt net yabancı yatırımda yaklaşık 1,5 kat artış gözlemlenmişken; yeni 9 üyede aynı dönemlerdeki kıyaslama 1,15 ile 50 kat arasında direkt net yabancı yatırımlarda artış olduğunu ortaya koymaktadır. 2007 yılı ile birliğe dahil olan Bulgaristan ve Romanya'da ise birliğe dahil olmadan evvelki dönemin (1990-2006) ortalamasına kıyasla, üye olduktan sonraki dönem ortalamaları (2007-2021), AB'deki ortalamalardaki artışa kıyasla yaklaşık

olarak 2 ile 2,5 kat oranında artış göstermiştir. 2014 yılında üye olan Hırvatistan'da da yaklaşık birliğe üye olduğu dönemdeki (2014-2021) ortalama direkt net yabancı yatırım ortalamasındaki artış oranı, AB'nin 2,5 katı ve önceki dönem (1990-2013) Hırvatistan'ın net yatırım ortalamasına kıyasla ise 1,5 kata yakın düzeyde olmuştur.

Tablo 9. AB'ne Katılan Doğu Bloğu Ülkeleri Birliğe Giriş Tarihi - 2021 Arası Direkt Net Yabancı Yatırım Oranlarındaki Değişim, AB Geneli ve Dünya ile Kıyası

1990 SONRASI, BİRLİĞE GİRİŞ TARİHİ VE 2021 YILLARI ARASINDAKİ DİREKT NET YABANCI YATIRIMLAR (USD)

ÜLKE (BİRLİĞE KATILDIĞI YIL 2004)	A. DİREKT YABANCI YATIRIM TOPLAM (milyon USD) (1990-2003)	B. DİREKT YABANCI YATIRIM TOPLAM (milyon USD) (2004-2021)	A YILLIK ORTALAMA (milyon USD)	B YILLIK ORTALAMA (milyon USD)	DİREKT YABANCI YATIRIM ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2004-2021)/ (1990-2003)
ÇEKYA	36.700	72.500	2.605	4.010	1,54
ESTONYA	3.300	18.500	240	1.045	4,35
LETONYA	3.000	14.000	215	780	3,63
LİTVANYA	3.700	13.000	265	725	2,73
MACARİSTAN	31.900	47.000	2.275	2.610	1,15
MALTA	2.700	173.000	195	9.600	49,23
POLONYA	53.900	197.700	3.855	10.980	2,85
SLOVAKYA	10.300	28.600	735	1.590	2,16
SLOVENYA	3.000	6.250	220	360	1,64
9 ÜLKENİN AB'DEKİ PA YI	0,16	0,32			
AB	933.000	1.765.000	66.643	98.056	1,47

ÜLKE (BİRLİĞE KATILDIĞI YIL 2007)	A. DİREKT YABANCI YATIRIM TOPLAM (milyon USD) (1990-2006)	B. DİREKT YABANCI YATIRIM TOPLAM (milyon USD) (2007-2021)	A YILLIK ORTALAMA (milyon USD)	B YILLIK ORTALAMA (milyon USD)	DİREKT YABANCI YATIRIM ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2007-2021)/ (1990-2006)
BULGARİSTAN	21.500	42.600	1.265	2.840	2,25
ROMANYA	33.700	82.400	1.982	5.493	2,77
2 ÜLKENİN AB'DEKİ PA YI	0,04	0,09			
AB	1.360.000	1.338.000	80.000	89.200	1,12

ÜLKE (BİRLİĞE KATILDIĞI YIL 2013)	A. DİREKT YABANCI YATIRIM TOPLAM (milyon USD) (1990-2013)	B. DİREKT YABANCI YATIRIM TOPLAM (milyon USD) (2014-2021)	A YILLIK ORTALAMA (milyon USD)	B YILLIK ORTALAMA (milyon USD)	DİREKT YABANCI YATIRIM ORTALAMASI DEĞİŞİMİ (2014-2021)/ (1990-2013)
HIRVATİSTAN	27.700	13.580	1.154	1.698	1,47
ÜLKENİN AB'DEKİ PA YI	0,01	0,03			
AB	2.230.000	469.000	92.917	58.625	0,63

Kaynak : World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files.

<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

AB'ye 1990 sonrası katılan eski Doğu Bloğu ülkelerinin yaptığımız araştırma neticesinde birliğe girmelerinin ülke ve bölge açısından refah arttırıcı etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Birliğe dahil olmak, yeni üyelerin makro ekonomik verilerini pozitif yönde etkilemiştir. Kişi başına milli gelirden artış (GSYİH), doğrudan yabancı yatırımcı çekiminde yükselen odak noktasına dönüşme, enflasyon oranlarında düşüş, dış ticaret hacminde artış gibi net sonuçlar gözlemlenmiştir.

AB'nin sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler kategorisinde bulunan çekirdek üyelerinin genişleme sürecinde; tek Avrupa hedefi, global pazarda pastadan daha büyük pay alma ve bu durumu koruma arzusu aslında çalışmanın da ortaya koyduğu üzere Doğu Bloğu ülkelerinin ekonomilerine fayda sağlamıştır. Makro ekonomik verilerini durağan/eksi noktadan, pozitif yönde eviren ve normalleşen bu yeni üyeler; birlik öncesi ve sonrası durumlar kıyaslandığında, birliğin ticareti saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkilerinden ağırlıklı olarak lehlerine olacak şekilde fayda sağlamışlardır. Mevcut üyeler; yeni üyeleri hem teknolojik yatırımlarla beslemiş, doğru pazar bulmada ve piyasa açılımında yeni üyelere öncülük etmiş, hem de liberal ekonomiye geçiş ile dinamik nüfusun getirilerinden olan tüketimde artışın önünü açacak şekilde, yeni üye toplumların refah seviyelerinde iyileşmeye sebep olmuştur.

Yeni birlik üyeleri; birlikte ticareti saptırıcı etki ile bölgesel entegrasyonun refah seviyesinde, pozitif yönde olumlu etki yapmıştır. Artan rekabete ve sert piyasa şartlarına daha uyumlu hale gelebilmiş eski doğu bloğu ve bunları oluşturan milletlerin ve de toplamda dünya refahının pozitif yönlü değişimine katkısı olmuştur.

İleriye yönelik akademik çalışma için ise şu önerilebilir; bölgeselleşmenin etkisi ile yeni üyelerin makro verilerindeki değişimin, mikro anlamda hangi alt-sistemlerde (tekstil, tarım, hayvancılık, sanayii, enerji, vb.) ne gibi yansımalarının olduğu analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Berglas, E. (1979). Preferential trading theory: the nxn commodity case. *Journal of Political Economy*, Vol 87, No 2, 315-331.
- Cooper, C.A., & Massel, B.F. (1965). A new look at custom union theory. *The Economic Journal*, 75, 742-7
- El- Agraa, A. (1983). *Britain within the European Community, the way forward*. London: Palgrave Macmillan.
- El- Agraa, A. (2007). *The European Union economics and policies*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Gehrels, F. (1956). Customs unions from a single country viewpoint. *Review of Economic Studies*, Vol 24, No 1, 61-64.
- Greenaway, D., Hyclak, T., & Thornton, R.J. (1989). *Economic aspects of regional trading arrangements*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Hosny, A. S. (2013). Theories of economic integration: a survey of the economic and political literature. *International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2, 5, 133-155.
- Karadeniz, D. (2020). Sovyetler Birliği ekseninden Avrupa Birliği üyeliğine: Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik ve siyasal dönüşümün analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 6, 1, 1-21.
- Kemp, M., & Wan, H. (1976). An elementary proposition concerning the formation of customs union. *Journal of International Economics*, 6, 1, 95-97.
- Krugman P. R., & Obstfeld, M. (2003). *International economics theory and policy*. Sixth Edition, SA: Addison-Wesley World Student Series.
- Kurtoğlu, R. (2017). *Din ve küresel ekonomi-politik*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Lancaster, K., & Lipsey, R. G. (1956-1957). The general theory of second best. *The Review of Economic Studies*. Vol 24. No 1, pp 11-32.
- Lipsey, R. G. (1960). The theory of customs unions: a general survey. *The Economic Journal*, Vol.70, pp 496-513.
- Lloyd, P., & Maclaren, D. (2004). Gains and loses from regional trading agreements: a survey. *The Economic Record*, Vol.80, No:251.
- Meade, J. E. (1956). *The theory of International economic policy. Volume II, Trade and Welfare*. New York : Oxford University Press.
- Maudos, J., Pastore, J. M., & Seranno, L. (1999). Economic integration, efficiency and economic growth: the European Union experience. *Applied Economic Letters*. 6, 6, 389-392.
- Mundel, R.A. (1964). Tariff preferences and the terms of trade. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 32, 1, 1-13.
- Rivera-Batiz, L.A., & Romer, P.M. (1993). *Economic integration and endogenous growth, imperfect competition and international trade*. Massachusetts : Grossman, MIT Press.

- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası iktisat, teori, politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yay.
- Smith, A. (1776). *Ulusların zenginliği*. İstanbul : Yeni Alan Yayıncılık.
- Schiff, M., & Winters, A.L. (2003). *Regional integration and development*. Washington : World Bank and Oxford University Press.
- Tanilli, S. (2018). *Yüzyılların gerçeği ve mirası 2.cilt; ortaçağ: feodal dünya*. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tanilli, S. (2017). *Yüzyılların gerçeği ve mirası 3.cilt; 16.-17. yüzyıllar: kapitalizm ve dünya*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Viner, J. (1950). *Custom union issue*. New York : Carnegie Endowment for International Peace.
- Vries, J., & Woude, A. (1997). *The first modern economy: success, failure, and perseverance of the Dutch economy, 1500–1815*. Cambridge: Cambridge University Press
- Volosovych, V. (2011). Measuring financial market integration over the long run: is there a u-shape?. Tinbergen Institute Discussion Paper, 11-018/2. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1752953>
- World Data Bank Indicators. (2022). *World Development Indicators*. Erişim adresi: <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>. Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- World Data Bank Indicators. (2022). *Exports of goods and services (BoP, current US\$)*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/>. Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- World Data Bank Indicators. (2022). *Imports of goods and services (BoP, current US\$)*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/>, <https://datacatalog.worldbank.org/public-licenses#cc-by>. Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- World Data Bank Indicators. (2022). *GDP (current US\$) ve GDP per capita (current US\$)*. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/>, <https://datacatalog.worldbank.org/public-licenses#cc-by>. Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- World Data Bank Indicators. (2022). *Foreign direct investment, net (BoP, current US\$)*. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/>, <https://datacatalog.worldbank.org/public-licenses#cc-by>. Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- Zuiddam, V. S. (2016). *Measuring Germany's economic integration: a statistical approach*. Rotterdam : Erasmus University.